

УДК 342.95 (477)

В.В. КОНОПЛЬОВ, докт. юрид. наук,
доц., Кримський юридичний інститут Одеського
державного університету внутрішніх справ

КАТЕГОРІЯ «АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИЙ РЕЖИМ» В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Ключові слова: адміністративно-правовий режим, суспільні відносини, поняття

В юридичній науці останнім часом все частіше використовуються складні юридичні конструкції, що пов'язано з розвитком правової науки. Однією з таких конструкцій і є правовий режим. Поняття «правовий режим» широко використовується в світовій юридичній практиці.

Режим виникає лише в зонах так званого інтенсивного правого регулювання, коли законодавець приділяє особливу увагу конкретному об'єкту правовідносин.

Якщо подивитися на кількісні показники використання терміну «режим» в праві, то можна простежити певну динаміку. З післявоєнних часів до 1991 року автору вдалося знайти біля 10 правових актів, де вживався цей термін. У 1992 році вже в 10 нормативно-правових актах використано зазначений термін, і кожен рік їх кількість збільшується. Так, у 2005 році більше, ніж у 200 нормативно-правових актах, що мають реєстрацію в Міністерстві юстиції України, використано цей термін.

Самі ж адміністративно-правові режими є мало дослідженими в юриспруденції. Це підтверджується відсутністю загально визнаної та обґрунтованої на монографічному рівні теоретичної бази з цього питання, що викликає інтерес у сучасних науковців до дослідження наведеного правового інституту [1, с.55; 2, с.13], тому метою статті є дослідження

категорії «адміністративно-правовий режим» в юридичній науці та законодавстві України.

Серед вчених-юристів не має єдиної думки щодо визначення поняття «правовий режим». Одним із перших більш обґрунтоване та змістовне поняття правового режиму навів С.С. Алексєєв. Він визначає правовий режим як порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, що характеризують поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, які створюють особливе спрямування регулювання. При цьому С.С. Алексєєв розглядає правовий режим як окрему сторону правового впливу, відмежовуючи його від механізму, способів, методів і типів правового регулювання [3, с.184–185]. Разом із тим, у юридичній літературі можна зустріти й інші позиції, наприклад, ототожнення типів правового регулювання та правових режимів [4, с.538–539], що потребує більш детального обґрунтування. Безумовно, юридичною засадою формування правових режимів можуть виступати й типи правового регулювання, які визначають порядок юридичного впливу, його побудову та спрямованість, але їх не слід ототожнювати з юридичними режимами. Взагалі, в працях сучасних вчених-юристів [5, с.114–120; 6, с.30–33, 49–50; 7, с.15–16] доволі змістовно розглянуто співвідношення юридичного режиму та інших близьких до нього за змістом, структурою категорій юридичної науки.

Наступною позицією, що визнана в наукових колах, є поняття правового режиму, запропоноване Д.М. Бахрахом. Під правовим режимом він розуміє систему норм, яка регулює діяльність, відносини між людьми з приводу певних об'єктів. Д.М. Бахрах розглядає правовий режим як комплекс суспільних відносин певного виду діяльності, що закріплені юридичними нормами та забезпечений сукупністю юридично-організаційних засобів. Наявність правового режиму, на думку Д.М. Бахраха, обумовлена специфіч-

ністю суспільних відносин, а також використанням особливих форм та методів діяльності, що відображаються в системі прав та обов'язків суб'єктів [8, с.201].

Разом із тим, на нашу думку, наведена позиція Д.М. Бахраха здебільшого відображає категоріальний інструментарій теорії управління, що приводить до перебільшення значення категорії «діяльність» в юриспруденції і проектування змісту управлінського режиму в сутність правового. У зв'язку з цим інтерес, наприклад, викликає позиція П.В. Косминіної. Вона хоча і бере за основу позицію Д.М. Бахраха, разом із тим зазначає, що правове регулювання є самостійним явищем суспільного життя, яке має власні особливості, категоріальний та понятійний апарат. Таким чином, правовий режим у порівнянні з управлінським – це самостійна категорія, останній лише відіграє допоміжну роль для визначення його змісту [6, с.46].

Наведені позиції С.С. Алексеєва та Д.М. Бахраха щодо поняття «правовий режим» є фундаментальними в юриспруденції і з певними уточненнями знаходять своє відображення в дефініціях інших дослідників, таких, як: К.В. Бережна [9, с.15], С.О. Кузніченко [10, с.110–112], Л. Крупа [11, с.11], Н.І. Матузов та А.В. Малько [12, с.17], В.Б. Рушайло [7, с.14], І.С.Розанов [13, с.84–85] та ін. Разом із тим, в наведених наукових працях простежується відсутність концептуального підходу до поняття «правовий режим»; визначення його місця в правовій системі; дослідження цього режиму, як юридичного явища, що в сукупності з іншими явищами (нормами права, правовідносинами та ін.) відображає «внутрішнє життя» права.

Ми вважаємо, що до розгляду та дослідження правового режиму потрібно підходити з точки зору впливу права на суспільні відносини, а не управління людською діяльністю та її процесами, яка без наявності правової форми не має ніякого значення для юриспруденції. У зв'язку з цим більш при-

таманним підходом до вивчення поняття «правовий режим» є сутнісний підхід, який побудований на багатогранності, об'ємності права, єдності всіх його різноманітних елементів, що в сукупності відображають природу права. Такий ракурс дослідження правового режиму, що відображає позицію С.С. Алексеєва, є домінуючим в пострадянській юриспруденції. Наглядним прикладом застосування цього підходу є дисертаційне дослідження Е.Ф. Шамсумової «Правові режими: теоретичний аспект», в якому вона на високому рівні поєднала усі дослідження правових режимів як радянських, так і пострадянських науковців, а також виробила свої наукові підходи до визначення цього поняття.

Крім того, у наведених Е.Ф. Шамсумовою ознаках правового режиму та його визначенні простежується відсутність зв'язку цього правового інституту з іншими елементами правової системи (нормами права, правовідносинами), що можливо пов'язано з побоюваннями перебільшення правових засад над соціальними [5, с.133–135]. В своїй роботі Е.Ф. Шамсумова акцентує увагу на тому, що правовий режим є сукупністю правових елементів (юридичних норм, правовідносин), що здійснюється в особливому порядку. Він є особливою атмосферою, специфічною формою, підсистемою правового регулювання [5, с.84]. На жаль, такі висновки вона робить у завуальованому вигляді і не визначає правовий режим у контексті взаємозв'язку з іншими елементами правової системи. Як особливу форму правового регулювання правовий режим визначає і П.В. Косминіна [6, с.49]. Однак, ні Е.Ф. Шамсумова, ні П.В. Косминіна не пояснюють і не досліджують правовий режим як форму правового регулювання, що призводить до логічної завантаженості та незрозумілості їх визначень правового режиму.

Важливим із позиції права є не сама річ (яка є лише сукупністю фізичних і хімічних характеристик) і не сама поведінка (діяння,

яке є сукупністю дій або бездіяльністю, що обумовлені актами волі), а те правове значення, яке отримує це явище в силу дії права [14, с.63]. Поняття «правова форма», як об'єктивно відображений та стійкий зв'язок між елементами (нормами права, правовідносинами, правовими режимами та ін.), що складають право, може використовуватися в категоріальному апараті юриспруденції для відображення як внутрішнього життя права, так й інших соціальних явищ в його сфері, розкриття їх правового значення. Це спростило би процес пізнання правових явищ в їх динаміці та затвердило домінування правових категорій над поняттями інших суспільних наук в юриспруденції.

Норма права є правовою формою всіх об'єктивно існуючих явищ у сфері права. Вона зв'язує між собою різноманітні юридичні явища, а саме: юридичні факти, які, як правило, відображаються в гіпотезі норми, права та обов'язки суб'єктів правовідносин, що відображаються в диспозиції норми, заходи юридичної відповідальності, закріплені в санкції норми тощо. Самі ж правовідносини є правовою формою діяльності суб'єктів права, за допомогою якої і реалізується норма права. Правові норми регулюють не правовідносини, а фактичні відносини, що є вихідним матеріалом, об'єктивно виникаючим у зв'язку з суспільною, політичною, економічною, соціальною та іншою діяльністю людей та їх організацій, а вихідним результатом всього цього є правовідносини, що виступають в єдності своєї форми та змісту [14, с.62]. Таким чином, одна правова форма – норма права, яка є ключовою ланкою, що пов'язує між собою елементи права, завдяки діяльності суб'єктів права трансформується в іншу правову форму – правовідносини, що спрямовані на реалізацію правових норм, тобто на відповідність фактичних відносин суб'єктів права моделі, закріпленої у нормі права.

З іншого боку, окрім внутрішньострукту-

рної правової форми і того, що правовідносини виступають у якості правової форми діяльності суб'єктів права, вони також мають свою правову форму, в якій здійснюється їх динаміка. Правовідносини як правова форма діяльності суб'єктів права та форма реалізації правових норм трансформуються в більш загальне правове явище, яке визначає порядок їх динаміки, що в сукупності відображає цілісне уявлення про право в єдності його елементів. Таким загальним правовим явищем для правовідносин є правовий режим, який відображає порядок динаміки правовідносин та правову атмосферу дії їх учасників, засоби правового впливу та їх галузеву приналежність.

Таким чином, правовий режим – це правова форма відносин у певній сфері суспільного життя, що має комплекс правових засобів, якими забезпечується відповідний порядок динаміки цих відносин у часі й просторі та визначаються напрямки правового регулювання. Відповідно, адміністративно-правовий режим – це правова форма динаміки адміністративно-правових відносин у часі й просторі, що має визначену мету регулювання та забезпечена комплексом правових засобів.

Ще й досі адміністративне право розробляє власні конструкції з постійним озиранням на інші фундаментальні галузі права. На нашу думку, спеціальні правові режими викликані саме з глибини адміністративного права і є його характерною ознакою та здобутком.

Більше всього досліджень спеціальних правових режимів проводиться вченими-адміністративістами. Навіть етимологічно поняття «режим» походило від французького «regime» – порядок та латинського – «regimen» – управління.

В тлумачних словниках режим має три основних змісти: система правил, заходів, методів для досягнення тієї або іншої мети; уставлений порядок життєдіяльності; умови діяльності. Всі три змісти віддзеркалені в розумінні правового режиму. Умовою в даному

випадку є відповідний об'єкт. Система правил є системою відповідних норм права, а порядок, це процес реалізації цих норм (або сукупність процедурно-процесуальних форм).

Професор Бахрах Б.М. наголошує, що майже не існує спеціального правового режиму, що можна зі 100 % гарантією віднести до конкретної галузі права. Але феномен спеціального адміністративно-правового режиму в даному випадку показує нам такі ситуації, коли матеріальні норми знаходяться в трудовому, екологічному, земельному праві, а процедура є адміністративно-правовою.

Відповідно з наповненням спеціального правового режиму нормами адміністративно-права ми можемо його віднести до спеціального адміністративно-правового режиму.

В якості критерію класифікації спеціальних адміністративно-правових режимів, на нашу думку, треба взяти специфіку об'єкта правового регулювання. Ці режими можна поділити на види: інформаційні режими; режими речовин, що мають особливу суспільну небезпеку; режими державної служби; митні режими; прикордонні режими; надзвичайні режими; режими окремих видів господарчої діяльності та ін. Під час дослідження ми дійшли висновку, що зазначені вищі об'єкти пов'язані або з забезпеченням безпеки або з економічними інтересами держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (2003). Розглянуті та схвалені відділеннями Академії правових наук України / упоряд.: Петришин О. В., Колісник В. П., Пучковська І. Й. – Х. : Право, 2004. – 120 с.

2. Басов А. В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / А. В. Басов. – Х., 2007. – 18 с.

3. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве /

С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1989. – 288 с.

4. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

5. Шамсумова Э. Ф. Правовые режимы (теоретический аспект): дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 / Шамсумова Э. Ф. ; Уральск. юрид. ин-т МВД России. – Екатеринбург, 2001. – 213 с.

6. Космынина П. В. Правовой режим предупреждения преступлений в условиях чрезвычайных ситуаций: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / Космынина П. В. ; Всеросс. науч.-исслед. ин-т МВД РФ. – М., 2004. – 200 с.

7. Рушайло В. Б. Административно-правовые режимы : монография / В. Б. Рушайло. – М. : Изд-во «Щит-М», 2000. – 264 с.

8. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник [для вузов] / Д. Н. Бахрах. – М. : Изд-во БЕК, 1999. – 368 с.

9. Бережна К. В. Митно-правовий режим транзиту в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 / Бережна К. В. ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2003. – 209 с.

10. Кузніченко С. О. Феномен правового режиму в адміністративному праві / С. О. Кузніченко // Форум права. – 2007. – № 1. – С.109–112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/7ksovar.pdf>.

11. Крупа Л. К вопросу о юридическом содержании понятия специальный правовой режим / Л. Крупа // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 2. – С. 10-13.

12. Матузов Н. И. Правовые режимы: вопросы теории и практики / Н. И. Матузов, А. В. Малько // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1999. – № 1. – С. 17-18.

13. Розанов И. С. Административно-правовые режимы по законодательству Российской Федерации, их назначение и структура / И. С. Розанов // Государство и право. – 1996. –

№ 9. – С. 84-91.

14. Рукавишникова И. В. Метод финансового права : монография / И. В. Рукавишни-

кова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2006. – 288 с.

Конопльов В. В. Категорія «адміністративно-правових режимів» в юридичній науці та законодавстві України / В. В. Конопльов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 170–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10kvvtzu.pdf>

Розглянуті основні погляди вчених на дефініцію поняття правових режимів та виділення серед них спеціальних адміністративно-правових режимів, на підставі чого сформульовані пропозиції щодо вдосконалення їх класифікації.

Коноплев В.В. Категория «административно-правовых режимов» в юридической науке и законодательстве Украины

Рассмотрено основные взгляды ученых на определение понятия правовых режимов и выделение среди них специальных административно-правовых режимов, на основании чего сформулированы предложения по усовершенствованию их классификации.

Konoplyov V.V. Category «Administrative-Legal Regimes» In Jurisprudence and the Legislation of Ukraine

It is considered the basic sights of scientists at definition of concept of legal regimes and allocation among them special it is administrative-legal regimes, on the basis of what offers on improvement of their classification are formulated.